

יונה צריכה לאהוב את הבית שלה, אחרת היא לא תרצה לחזור

המרכזיות בחייו של יאיר מנדלסון היא "גבר לעניין".

אבי המשפחה, הרופא פרופ' מנדלסון, מגלם בשמו את התבונה הרציונליסטית שהביאה עמה ארצה יהדות מערב אירופה, ובמיוחד זו של מרחב התרבות הגרמני. בנו יאיר וכלתו האמריקנית ליאורה, הקורנת עד סגור, אמורים להמשיך את השושלת ואת הנאורות של הדורות המייסדים, ולכאורה הם אכן ממשיכים אותה. ואולם, הדברים אינם מתרחשים כרצוי וכצפוי, הן בגלל היריונותיה הכושלים של ליאורה, הן בשל דמותה הסוררת והגון-קונפורמיסטית של האם רעיה, המצליחה לזרוע מהומה אי-רציונלית וא-סימטרית בסדר המופתי של משפחת מנדלסון. ספרו החדש של מאיר שלו מתאר אם בלתי נשכחת ובלתי שגרתית בעליל, המלמדת את בניה לעשות מעשי משובה חסרי תקדים בנועותם, מפלה ביניהם, עוזבת את בעלה

ואת בניה כדי שיהיה לה "חדר משלה", ואף נותנת לבנה הבכור סכום כסף ניכר כדי שיהיה לו בית משלו ("קה, יאיר, לך תמצא לך בית. מנוח לכף הרגל. שיהיה לך מקום משלך", עמ' 24).

הרומן מלא "מתחיות" קטנות וגדולות, שבהן מגיע כישרונו ההומוריסטי הידוע של מאיר שלו לכמה משיאיו הבלתי נשכחים. יש כאן שיבושי לשון חגיגיים ואידיוסינקרטיים לחלוטין, כגון רשימות ה"בעד" וה"בנגד" שעורכת האם, הכינוי "אאובי" (אהובי) שבו מכנה תרצה את יאיר, או מילים וצירופים כדוגמת

"לוקד", "בכבודי ובעצמיו", "על קרני תרנגולת" ו"שור הבור". האם מלמדת את בניה לזרוק אבנים ולשקר לשומר, כחלק מהבילוי המשפחתי, ובניה קוראים בעקבותיה לאביהם "אביכם". האם אהובת הילדות נושאת את השם "תרצה פריד", כשמה של ירושלים, שאף היא גיבורה מגיבורות הספר, או שמה לפנינו בדיחה פרטית (שמה דומה להפליא לזה של עורכת הספר). מפגן מרהיב של תעלולי אחיות עיניים, שמאחורי חזונו הקומית מסתתרים רגש וכאב לא מעטים, מתגלה, למשל, בראיון שעובר יאיר מנדלסון ו"רעייתו" בוועדת הקבלה למושב, שבו הוא קונה בית עזוב לשיפוץ (קטע הראוי בהחלט להמחזה, על קרשי הבמה או על מסך הטלוויזיה).

בניית הבית מתאפשרת כאמור ליאיר מנדלסון בזכות המחאה נדיבה שהותירה לו אמו, עוד אחת מן הדמויות הנשיות הגדולות שבספר. סופרי דור תשי"ח לא כתבו על האם היהודייה שנותרה בבית, כי היתה זו ספרות של זמן מלחמה, של דם ואש ותימרות עשן, ולא היה בה מקום לרחשי לב המכניסים למסופר יסודות של רוך ושל מורך לב. בעוד שסופרי ישראל באמריקה הפכו את "הידיישע

חייו הבוגרים. בנקודת ההווה של הרומן הוא נראה ונשמע אמריקני לכל דבר, ובכל זאת הוא נמשך כבחבלי קסם אל מחוזות ילדותו, כאותן יונים הקרויות homing pigeons החוזרות שוב ושוב אל השוכך (סיפורו עשוי לשמש ראי או תמרור אוהרה לגיבורים הצעירים יותר, ברומן ומחוצה לו, העושים שנים ארוכות במדינות הים). יאיר מנדלסון מתעניין בגורלו של היונאי הבודד, שסיים את חייו במוות כה מיותר, ואף מצליח לנחש בחושי המחודדים פרטי מציאות אחדים, המפתיעים את המלבסי-האמריקני הקשיש. ולא רק סיפורו של היונאי האלמוני מקשר בין השניים: מדריך התיירים, כמו התייר הקשיש, נשא אף הוא אשה אמריקנית עשירה, ליאורה שמה, בתו של איש נכסים ("ש"שוקיה תהילה ללוטשי המתכת", כמילות השיר "לבדה" של נתן אלתרמן).

ככלל, ברומן יונה ונער הנשים הן אלה ש"מסדרות" (תרתי-משמע) את הגברים, ומרב מיכאלי אף תשמה

לשמוע שאחד הגברים ברומן, רופא יקה מזדקן בשם "ד"ר לאופר, מדבר בשם היונים בלשון נקבה בצורת הרבים (סליחה, בצורת "הרבות"). ולמעשה, גם ליאורה, אישתו של יאיר, שואלת את בעלה: "אתה זוכר איך היינו מקיאות יחד כל בוקר? אני ואתה?" (עמ' 114), וגם "התינוק" אומר לילדה "אנחנו בטוחות" (עמ' 202). לפנינו נשים גדולות מן החיים: האחת חברת דירקטוריון בחברת נדל"ן וניהול נכסים, השנייה עוסקת במיומנות רבה בעבודות קבלנות ומנהלת משא-ומתן עם הרשויות. נכון, שתיהן הגיעו למעמדן בזכותו של אב עשיר ובלתי שגרתי, שהתיר לבתו לפתח את כישוריה ואת כישרונותיה, אך שתיהן עומדות איתן על רגליהן שלהן, ויודעות לנווט את חייהן ללא עזרה של ממש מהגבר שבחיהן. לאמתו של דבר, יאיר מנדלסון אינו אלא "גבר מוחזק", החוסה בצלן של נשים בעלות מקצוע גברי; ולמעשה, גם בנימין, אחיו הצעיר, מדען העושה עם משפחתו במדינות הים, נשוי לאשה גדולה ונדיבה, הפותחת, לאחר שובה ארצה, בית קפה וחנות בגדים למידות גדולות. יונה ונער הוא רומן שבו התפקידים הסטראוטיפיים של גבר ואשה מתהפכים ביניהם, וכל אחת מהנשים

מאיר שלו: יונה ונער, הוצאת עם עובד, ספרייה לעם 2006, 367 עמ'

לפני חודשים מספר נדם קולה העמוק והמרטיט של שושנה דמארי, והמשוריינים של שער הגיא נעלמו אף הם (האמרת מחירי הברזל בעולם היא שגרמה לאנשי חמס ציניים להתייחס בשוק המתכות). מה יכול אפוא להוכיח לדורות הבאים את הנערים הצנועים והתמימים של דור תש"ח, שרבים מהם נפלו בקרב, פרט לשירי אלתרמן וגורי והרומנים של יזהר ושמיר? מאיר שלו בנה בספרו החדש יונה ונער כעין מיתוס אישי וקולקטיבי, מציאותי ומטא-ריאליסטי כאחד, המספר בנימה בוגרת ומפויסת על ימי מלחמת השחרור ועל ימינו אלה, והמציב יד-זיכרון ליונאי אלמוני מן הפלמ"ח, שמת בטרם נשא אשה ובנה בית. לפעמים הדברים מסופרים במין ריחוק אפי כאילו לפנינו אגדה מודרנית, שהדמיון והמשאלה, החשש מפני גור דינו של החלוף ומשאלת הקיום וההמשכיות, משמשים בה בערבוביה - אגדה הממריאה מעל העולם ולוכדת את כל ממדי היקום, ובכללם את ממד הזמן.

מעשה בצעיר שהוריו נטשוהו, "ילד חוץ" מאחד הקיבוצים (המכונה בשם "התינוק"), ששילח את יוני הדואר של הפלמ"ח. לצאת לקרב בסיוע יוני-דואר! האין זהו פרדוקס בנוסח "חרב היונה" של נתן אלתרמן? אכן, המציאות יוצרת לעתים את הפרדוקסים המדהימים ביותר, ומגייסת את סמל השלום המובהק ביותר לצורכי מלחמה. בתקופתנו, תקופת האינטרנט, שבה לפעמים, לפני סיום כתיבתו של מכתב, כבר מגיעה עליו תשובה ממרחקים, קשה שלא להתבונן במבט תמה ומשועשע בתלות של לוחמי תשי"ח ביוני-דואר העפות במרומים, ולו גם במהירות של 74 קמ"ש, ובפיהן מידע חורץ גורלות. האם נגדע משלח היונים הצעיר לנצח? איוו בשורה הביאה ממנו היונה בסתר כנפיה? האין הגירסאות השונות של סיפור חייו ומותו של משלח היונים מזכירות את הגירסאות השונות של סיפור הולדת ישו, מותו ותחייתו באוונגליונים הסינופטיים? נרמז כאן יותר מפעם אחת שהיסטוריה (histoire) אף היא אינה אלא סיפור; שחיים ומוות ביד הלשון, ושמגורים ברחוב בן-יהודה עשויים לגרור אחריהם שובל סמלי, ואין לראות בהם מען כפשוטו בלבד.

יאיר מנדלסון, הגיבור הראשי, מדריך תיירים המסיע צפירים ברחבי הארץ, שומע לראשונה על מותו של "התינוק" מפי תייר "אמריקני" קשיש, שנולד במלבס ושירת בפלמ"ח. אחר כך "ירד" לארצות הברית, נשא אשה עשירה, ו"נתקע" שם לשארית

יובל גלעד

הַיָּם שֶׁל אוֹקטוֹבֵר מְנַקֵּה אֶת עֲצָמוֹ
מֵהַלְכוּלֹךְ הָאָנוּשִׁי, כְּמוֹ חֲתוּל חָרוּץ.
הָאוֹיֵר נִפְתָּח, וְנוֹצֵר מִשְׁהוּ פְּרוּץ
בְּמִיחָד פְּרָקִיעַ. הַיָּם הוּא חֲמוּר

□ פִּסְגַּת שְׁחֹר
הָיָה מְנַח
בְּבֵית-הַחֹרֵי
חֶסֶר-שְׁמוּשׁ
וְרַעַב לְמַגֵּעַ
כִּילֵד וְהוֹרִים
שֶׁהִסְתוֹבְבוּ
חֶסֶר־כֶּתֶב
בֵּין הַחֲדָרִים

□ לְפָנַי כְּנִסִּית
סֵט. פֶּטֶר בֵּינֹו
עוֹמֵד דְּקָל
עַל קִצּוֹת-אֲצָבָעוֹתַי
כִּי מְבַנֶּה הָאֶבֶן
מִסְתִּיר אֶת הָאוֹר
כְּמוֹ הַדָּת
אֶת אֱלֹהִים.

□ כְּשֶׁחָל מְמַהֵר
הַרֹבָה שְׁלוֹ
מִטְלִיל עַל גְּבוֹ
כְּבֵד, מְכַאֵב
וּמִיֵּתֵר כְּמוֹ
יֶלְקוּט מְלֵא
עַל גֵּב יֶלֶד.

סוֹחֵב אֶת תֵּל אֲבִיב. תָּרִיס אוֹר
נִפְתָּח וְנִסְגָּר חֲלִיפּוֹת. וְאַתָּה פּוֹחֵד
מִשְׁנוּנֵי מִצְבֵּי-הָרוּחַ שְׁלֶךְ, רוֹכֵל
שֶׁל מִמְתָּקֵי תוֹדָעָה, שְׁלִיט נָאוֹר
עַל מִחְשְׁבוֹת שְׂמֵאִמוֹת לְמֵרֵד
בְּכֹל רֵגַע. וְגַם הַיָּם נִתְקַף פֶּחַד
מִלְבִּדּוֹתוֹ הַחֲרָפִית הָאֲרָפָה. וּמִחֵץ
הַגְּלִים מִתְחַזֵּק, וְהַכֹּל הוֹפֵךְ עִירִים.

נוד. קולמוסי הנוצות של היונים אכן מזכירים לנו, שנוצה הריהי, בין השאר, מכשיר כתיבה: גם כתיבת ספר כמוה כשילוח יונת דואר אל המרחבים והמרחקים, או כשילוח מכתב בתוך בקבוק הנתון לחסדיהם של הים וגליו. מכל סוגי התקשורת הבין-אישית בחר מאיר שלן דווקא בסמל היונה, שמידת ההצלחה בשילוחה תלויה במיומנותו של המשלח. ואכן, למן ס' יוהר ועד ימינו אין פרוואיקון, תוצר החינוך החילוני (להבדיל מפרוואיקון כחיים באר, תוצר החינוך הדתי), המיטיב לשלוט במכמני השפה העברית כמאיר שלן. בספריו העברית חוגגת את ניצחונה, ויופיה המרהיב מתנוסס בריבוי צבעים וצורות.

מאיר שלו הוא אחד הסופרים היחידים אחרי יוהר, שאהבת הארץ וידיעת הארץ ניכרות מכל פינה ביצירתו. מכאן החרדה העמוקה לעתידה, העולה ובוקעת אף היא מכל פינה ביצירתו.

הארץ ברומן *יונה עם נער* פני יאנוס לה. מצד אחד, היא ארץ אוכלת יושביה: רבים הם ההולכים בה לבית עולמם, אם במלחמות, אם בתאונות דרכים. מצד אחר, תמיד יש גם כאלה החוזרים אליה משדות נכר, וגם אם אורחות חייהם שונים משל הראשונים והמוטיבציה שלהם לחיות בארץ שונה אף היא מזו של אבותיהם, יש בהם כדי לטעת תקווה לקיומו של בית לאומי, אפילו הוא עומד בנסים על כרעי תרנגולת. גם הדיאלוגים הסמויים והגלויים שמנהל כאן מאיר שלן עם ביאליק, טשרניחובסקי ואלתרמן, עם עגנון והוור, עם יוהר וברטוב, עם יהושע ועוז, נוטעים תקווה כלשהי להמשך השלשלת ולקיומה.

האישי-הלאומי "מאחורי השער", שני פסי הטלית המעטרים את אברותיה של היונה כדוגמת הדגל הלאומי - כל אלה מרמזים שלסיפור שלפנינו משמעות שמעבר לסיפור הפשוט. באופן מיוחד מעודד את הפירוש הלאומי המשפט החוזר ונשנה

**הארץ ברומן יונה עם נער
פני יאנוס לה. מצד אחד,
היא ארץ אוכלת יושביה:
רבים הם ההולכים בה
לבית עולמם, אם
במלחמות, אם בתאונות
דרכים. מצד אחר, תמיד
יש גם כאלה החוזרים
אליה משדות נכר**

לאורך הספר "יונה צריכה לאהוב את הבית שלה, אחרת היא לא תרצה לחזור"; בעמ' 17 ובעוד מקומות), וכדברי יאיר: "ביני ובין בני משפחתי [...] מבדילות כמה תכונות [...] הם [...] יודעים את השמים שמעל לראשם ואת האדמה שתחת רגליהם, ואני עיפיון שחוטו ניתק [...] תמיד אל אותו מזרח [...] עם תשוקת הנדודים ויראת המסעות, נשיאת התפילה והחשש מהתגשמותה - אני חש כמו היהודי היחיד במשפחתי". (עמ' 100). מעניין שדווקא יאיר מנדלסון, החורש את שבילי הארץ במסעותיו, מרגיש מנותק, כאילו היה מין "יהודי נודד", או ציפור

מאמע" גיבור ראשי ברומני החניכה שלהם, דומה שרק חנוך ברטוב צייר בספרי הילדות והנעורים שלו דמותה של "אם יהודייה" מן השורה, ובעקבותיו הלכו חיים באר ודוד גרוסמן. אולי האם, רעיה מנדלסון, אינה בדיוק האם האקזומפלרית, או "יונה אידיאלה", ובכל זאת היא מעוררת בקורא לא מעט חיבה והזדהות, ובעצמאותה היא כעין סנונית ראשונה המבשרת את הפמיניזם שלעתידי לבוא. בזכותה ובזכות דמות אביה של תרצה, אהובתו של יאיר, מורגש שלא אגדה בלבד לפנינו. לא אחת מאפשר לנו הסיפור להסיר את מעטה התמימות, ולהזכיר שהדברים מתרחשים כאן ועכשיו, וכורכים את העבר האידיאליסטי של דור תש"ח עם ההווה החומרני של ימינו, שבו סמלי סטטוס כמו ג'יפ משוכלל ובית מרווח במושב, שלא לשם עבודת אדמה, הם חזות הכל. למרות הסתלקותה בטרם עת מחיי בעלה ובניה, היא ממשיכה למשוך בחוטי חייהם ולהפעילם מרחוק, ולמעשה היא המניעה את העלייה.

תלמידתי ורד דויד כתבה דיסרטציה מקורית, ובה הראתה שכל חמשת הרומנים של מאיר שלן הם רומן אחד בוריאציות שונות ("אחד שהוא חמישה, חמישה שהם אחד: על הרומנים של מאיר שלו", עבודת גמר, אוניברסיטת תל אביב, 2003). האם הרומן החדש עשוי אף הוא, בעירוב שבין מציאות לפנטזיה, בצירוף חיי עיר ומושב, להשתלב בתוה זו של ורד דויד? אפשר שכן, ואפשר שיש כאן מהלך חדש: לפנינו יותר מרמוז אחד לכך שמדובר בסיפור לאומי קולקטיבי, שמעבר לסיפור החיים האישי: מילות "לך לך", השזורות בצוואת האם לבנה, הכותרת הביאליקאית "יונה עם נער" משירו

זיוה שמיר